

ДЕЯКІ АСПЕКТИ АГРЕСІЇ ПОЛЬЩІ ПРОТИ ЗУНР У 1918–1919 рр.

У статті висвітлюються військово-політичні передумови та перебіг бойових дій на території Східної Галичини у період з листопада 1918 по березень 1919 років. Проаналізовано причини поразки української армії. Вказано позицію Антанти та описано її сприяння, що фактично забезпечило перемогу Польщі у міждержавному конфлікті.

Ключові слова: польсько-українська війна, Львів, ЗУНР, Польща, Антанта, міждержавний конфлікт, військове будівництво

Постановка проблеми та її актуальність. Упродовж кількох століть етнічні українські землі входили до складу різних державних утворень, зокрема, Російської та Австро-Угорської імперій. Проте, український народ і в умовах бездержавності зберігав національну ідентичність. Ідеї соборності та самостійності України як рівноправної одиниці світового суспільства постійно плекалися в українському середовищі.

Досягнутий рівень державницького і соборницького усвідомлення українства зіграв визначальну роль в добу створення Західно-Української Народної Республіки.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши стан дослідження проблеми, слід відзначити, що історіографія Української революції 1917–1919 рр. має потужний пласт воєнно-історичних та мемуарно-аналітичних праць вітчизняних і діаспорних авторів. Серед них праця «Листопадіві дні 1918 року» Олекси Кузьми, яка містить розповіді про бойові епізоди, методи керівництва Генеральної Команди військами, переговори політичного і військового керівництва з поляками, про окремих командирів

Скорич Лілія Василівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних наук, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Скорич Л.В., 2016

і стрільців тощо [1]. Спогади М. Чубатого, М. Коновальця, Л. Огоновського, М. Заклинського, С. Шухевича, М. Гуцуляка також є вагомим внеском у розкриття міждержавного конфлікту 1918–1919 рр. Чималий внесок здійснили і зарубіжні праці, насамперед, польські історики, зокрема, В. Гуперт «Зайняття Східної Малопольщі і Волині в 1919 р.» [2], М. Клімецький «Польсько-український конфлікт за Східну Галичину 1918–1919 рр.» [3] та ін. Багато з них опубліковано вже у наші дні.

Виклад основного матеріалу. З перших днів свого існування ЗУНР була змушена вести збройну боротьбу проти агресії сусідніх держав Польщі та Румунії. Польський політичний провід не приховував своїх намірів щодо Галичини і, відновивши державу, активно розгортав військове будівництво. Характеризуючи збройний конфлікт між ЗУНР і Польщею, В. Литвин слушно зауважує: «Українсько-польська війна 1918–1919 рр. за типологією мало відрізняється від українсько-російських воєн 1917–1918 рр. і 1919 р. Це – міжнаціональні війни, які нерідко траплялися в різні часи внаслідок розпаду багатонаціональних країн, Нації борються одна з одною за життєвий простір, за визначення кордону, якого раніше не було» [4].

Польські політичні партії та громадськість підтримали відверто агресивні наміри військового керівництва щодо ЗУНР. За свідченням М. Клімецького, по всій країні прокотилася хвиля акцій з метою утворення військових формувань з добровольців, які рушили в Галичину. Зокрема, 6 листопада в Тарнобжегу розгорнуто формування Сандомирського полку, скерованого безпосередньо до Львова [3].

На відміну від ЗУНР Варшава з перших днів війни зосередила головну увагу саме на військовому будівництві. До цього її спонукала не лише ситуація у Східній Галичині і Львові, а також напружене становище на кордонах з Чехословаччиною, Німеччиною, радянською Росією і УНР на Волині. За підрахунками Л. Зашкільняка, розбудова

війська поглинала 80 % державного бюджету. До війська польського було скеровано легіоністів розформованих Австрією легіонів вояків, сформованих у Росії, польських корпусів, тисячі членів конспіративної ПОВ (Польської організації військової). В підсумку, армія Польщі швидко зросла до 200 тис. вояків [5].

Военний потенціал Речі Посполитої був набагато потужнішим від ЗУНР. Лише на колишній півавстрійській Польщі мешкало близько п'яти мільйонів поляків. За переписом 1910 р., у Східній Галичині було 3,8 млн українців і 0,8 млн поляків, зосереджених здебільшого у Львові й інших містах. М. Клімецький стверджує, що в ті часи у Львові мешкали 206 тис. населення, з них поляків – 105 тисяч, а українців – 39. Ці дані повністю збігаються з кількістю львів'ян, поданою у книзі «Сучасний Львів» О. Степанівни. В умовах, коли в перші дні після створення ЗУНР Варшава не могла надати допомогу полякам у Львові, вони, опираючись на перевагу у населенні та наявні формування, зуміли організувати поважні сили й надати українцям суттєвого опору [6].

У підпорядкуванні Д. Вітовського під час перевороту у Львові було лише 1400 вояків. Деяка частина з них вже наступного дня, вважаючи справу зробленою, покинули Львів і розійшлися по домівках [7].

Натомість поляки вже 1 листопада 1918 р. сформували польську Начальну Команду під керівництвом капітана артилерії Ч. Мончинського. Його штаб створив у західній і південно-західній частинах Львова пункти збору добровольців. Внаслідок енергійних зусиль вже до кінця дня поляки мали в строю 500 офіцерів та 1134 бойовиків. 3 листопада капітан Ч. Мончинський мав 3110 добре озброєних вояків, які захопили вокзал і великі військові склади міста. Більшість з них були мешканцями Львова, що давало їм перевагу у вуличних боях. Українські січові стрільці були в основному вихідцями з села і погано орієнтувалися у великому місті [8].

Коли наприкінці 3 листопада до Львова прибув полк УСС чисельністю 1500 січовиків і невеликі загони із Золочева, Щирця й інших міст Галичини, полякам вже вдалося перехопити ініціативу й зайняти близько половини міста, зокрема Замарстинів, Клепарів, Головний вокзал, район собору св. Юра, Політехніки, головної пошти, кадетської школи. Щоправда лінія фронту, яка склалася на 3 листопада, проіснувала практично без змін до кінця битви за Львів. У досить напружених вуличних боях (було втрачено вбитими близько 500 вояків з обох сторін) досягти успіху нікому не вдалося. Учасники тих подій та військові історики вважають, що українці допустилися низки фатальних помилок, які визначили болючу поразку, в кінцевому результаті – втрату столиці ЗУНР. Насамперед, військово-політичний провід держави для умов війни затягнув з оголошенням мобілізації в Галичині й негайного поповнення львівського гарнізону. Уряд і військове міністерство, яке очолив 9 листопада полковник Д. Вітовський, вперто не хотіли покинути охоплені боями Львів і зайнятися організацією Галицької армії. В надії домогтися перелому ситуації керівництво за період боїв у Львові змінило трьох командувачів, що негативно вплинуло на бойові дії. Не оголошувалася мобілізація у місті, де можна було залучити кілька тисяч здатних до служби вояків, тоді як поляки мобілізували навіть жінок (більше 400) й гімназистів (1300). Українським військам на периферії не вдалося перекрити прорив до Львова двох великих угруповань: через Раву-Руську–Жовкву–Куликів генерала Б. Рої та групи «Одсеч» підполковника Токаржевського (близько 1400 вояків з артилерією) – по залізниці з Перемишля. Саме прибуття цієї групи, яка рішуче розгорнула наступ у місті, змусило полковника Г. Стефаніва віддати наказ залишити Львів 22 листопада 1918 р., чим завершився перший етап українсько-польської війни [9].

Втрата столиці ЗУНР дуже негативно вплинула на морально-психологічний стан армії та народу. Також це підірвало авторитет молодій Українській державі і на

міжнародній арені, про що слушно пізніше напише М. Литвин у своїй праці: «Українсько-польська війна 1918–1919 рр.». Із втратою Львова головним сенсом українсько-польської війни став не захист кордонів молодій державі, а боротьба за повернення міста, і це, звичайно, послабило стратегічні фланги [7].

Польща натомість підняла власний престиж перед Антантою перемогою свого війська у Львові, і, зрештою, Антанта беззастережно зробила ставку на сильнішого. Слід зазначити, що протягом українсько-польської війни Антанта не просто надавала допомогу полякам, а фактично забезпечила їх перемогу. Польща отримала вигідний плацдарм для розгортання бойових дій у Східній Галичині, оволодівши Львовом і стратегічним залізничним вузлом Перемишль. Сукупність цих всіх положень і визначила її успіх у майбутньому.

Перемога у Львові, яку поляки називали «визволенням Львова», була урочисто відзначена масовими акціями у Польщі. А на другу річницю – 22 листопада 1920 р. Ю. Пілсудський відзначив Львів, єдине місто в Другій Речі Посполитій, найвищою нагородою – хрестом «Віртуті Мілітарі».

Чимало українських істориків з проблеми українсько-польської війни 1918–1919 рр. наголошують на тому, що лише завдяки країнам Заходу, насамперед Франції, Польща творила свої збройні сили й домоглася успіхів на фронтах. Дійсно, в першу чергу Франція активно сприяла відродженню сильної Польщі, надаючи їй великого значення для створення сприятливого геополітичного поля Центрально-Східної Європи, зробила потужний внесок у розбудову і озброєння Війська Польського. Але у перші 3–4 місяці війни Варшава творила збройні сили власними силами, завдяки високій активності військово-політичного проводу при масовій підтримці населення.

Зародком польської армії стали перші збройні формування у Львові. Вони були створені завдяки місцевим органам влади й ініціативних військових командирів.

Здебільшого ці бойові групи діяли цілком самостійно без зв'язку з Варшавою. Один з активних учасників війни, командир групи полковник В. Гуперт у своїй науково-історичній праці свідчить, що утворення армії йшло з певними труднощами через процес стихійності. Щоправда, не було особливих проблем зі зброєю, яку австрійці і німці залишили на території Польщі у великій кількості. У грудні 1918 р. польське військо нараховувало 19 тис. вояків, з них група «Схід» генерала Т. Розвадовського на Галицькому фронті – 12,5 тис. Чисельність армії швидко зростала 1919 р.: на 15 січня вона досягла 110,5 тис., на 13 лютого – 156 тис. З них на Галицькому фронті – 36,6 тис. Впродовж березня-квітня кількість польського війська досягла 279 тис. Так званий Малопольський фронт генерала В. Івашкевича проти українців збільшено до 60 тис. Коли ж у квітні прибула з Франції армія генерала Ю. Галлера, то проти Галицької армії вже діяли 85 тис. вояків, причому війська мали 1000 кулеметів, 190 гармат і 20 бойових літаків [9].

Польське військо продовжило удосконалюватися і протягом війни. Керівником Генерального штабу, шефом якого був генерал С. Шептицький узимку 1919 р. було сформовано чотири дивізії легіонових, 62 кінні ескадрони, три гарматні батареї та сім летунських ескадрилей. Чимала кількість цих частин була використана на Галицькому фронті [10].

Так, швидкому розгортанню польської армії, за свідченням Гуперта В., сприяли потужні запаси озброєння. Тоді як Галицька армія упродовж усієї війни потерпала від нестачі зброї [2].

Після оволодіння Львовом найважливішим завданням військ польської групи генерала Т. Розвадовського було утримати місто. З цією метою поляки захопили й контролювали важливий шлях сполучення – залізницю Перемишль–Львів і намагалися відволікти увагу українського війська від Львова активними діями на стратегічних флангах – в районі Рави-Руської, де їм після запеклих

боїв вдалося захопити Раву, та у напрямку Хирів–Дрогобич. Але Самбірська група полковника А. Кравса вдалими діями не лише зупинила наступ поляків, але й відкинула їх до Перемишля.

За цих умов керівництво ЗУНР змушено було надолужувати втрачений час і форсувати утворення власної армії. Військове будівництво очолив Секретаріат військових справ під керівництвом полковника Д. Вітовського, який 13 листопада оголосив часткову мобілізацію. Проте мобілізаційні можливості виявилися обмеженими. Насамперед через те, що сотні тисяч галицьких вояків знаходилися далеко від батьківщини. Значна частина дорослого населення, близько 600 тисяч, була депортована австрійськими та російськими владами. Відтак, у лавах Галицької армії замість 8–10 % від загальної кількості населення, відповідно до прийнятних норм, перебувало близько 4 %, або 100 тисяч, – в найсприятливіший період навесні 1919 року [11].

На першому етапі військового будівництва його гальмував брак командного складу й особливо штабних старшин та спеціалістів. До служби у Галицькій армії військове міністерство залучило деяку кількість добровольців з колишніх австрійської, російської та наддніпрянської армій. Створені Вітовським Округні та Повітові військові команди відіграли величезну роль в утворенні армії також. На них було покладено мобілізацію та вишкіл поповнення, організацію і функціонування старшинських, підстаршинських та фахових шкіл. Серед них плідної діяльністю особливо відзначалися Округні команди в Коломиї, Станіславові, Золочеві, Стрию.

Можна стверджувати, що після розпаду Австро-Угорської імперії українці були у найскладнішому становищі. Галичина у своєму державному будівництві могла розраховувати виключно на власні сили і засоби, не маючи ніякої зовнішньої підтримки. Проте несприятливі внутрішні та зовнішні умови державного і військового будівництва у ході збройного протистояння з потужною Польщею компен-

сувалися високими морально-політичними якостями та національною свідомістю, патріотизмом українських старшин і стрільців та загалом галичан, що яскраво проявилось в бойових операціях Галицької армії.

Поляки вважали Східну Галичину невід'ємною частиною Польщі: «Володіння столицею Галичини, – слушно відзначає М. Клімецький, – підтверджувало законність польських прав на Львів і вагу польської аргументації ще перед початком роботи Паризької мирної конференції» [3].

Уряд ЗУНР прагнув повернути Львів до відкриття Паризької конференції. Це завдання було поставлене перед командуванням Галицької армії, яку з 10 грудня 1918 року очолив генерал армії УНР Михайло Омелянович-Павленко. Проте армія не була повністю готовою до масштабних військових операцій. Не було ще чіткої структури, організації, бракувало озброєння.

Після реорганізації Галицька армія стала на один рівень з передовими європейськими арміями. Відповідно до вимог маневреної війни, її корпуси складали 12 бригад, які було основними оперативно-тактичними одиницями і мали по 3–4 тисячі вояків, незважаючи на те, що контролювана урядом ЗУНР територія мала лише 2,7 млн українського населення. В середині березня армія налічувала 76 тисяч вояків, з них у бойових частинах – 38 тисяч стрільців і 855 старшин. Армія мала артилерію, яка переважала кількістю і якістю артилерію польської, а також наддніпрянської армії [12].

У ході війни Галицька армія здійснила низку важливих операцій, головним завданням яких було визволення Львова. Перша розпочалася 27 грудня силами груп «Схід», «Старе Село», «Ширець». Головний удар завдала ширецька група (4000 багнетів та 16 гармат) на Скнилів, Зимна Вода. Проте вона не досягла успіху внаслідок потужного контрудару польської групи Сопотницького (2400 багнетів, 24 кулемети, 150 шабель, 10 гармат) [13].

2 січня 1919 року здійснено другу офензиву на Львів силами п'яти стрілецьких бригад. Знову ж таки сильним контрударом групи Ромера поляки відкинули частини Галицької армії з околиць столиці.

Наступна операція, яка увійшла в історію Галицької армії як Вовчухівська, була здійснена за вказівками уряду ЗУНР і УНР напередодні відкриття Паризької мирної конференції з метою, у випадку успіху, скріпити позиції української дипломатичної делегації в Парижі. 16 лютого 1919 року війська, які ще не закінчили свою підготовку, перейшли у наступ. Головний удар на Городок, Судову Вишню завдавав третій корпус полковника Г. Коссака силами чотирьох своїх бригад. «Удар третього корпусу на район Судова Вишня–Городок мусив притягнути до себе всі головні сили поляків, – згадував генерал Омелянович-Павленко. ... Цей двобій, на мою думку, мав бути вирішальним моментом, що він міг би створити сприятливі обставини для всіх дальших чинів у напрямі з деморалізування населення міста та навіть появи нашого стрільця на вулицях Львова» [13].

Третій корпус мав у своєму складі 9,8 тис. вояків, а поляки на цьому напрямку – Городоцьку групу (2400 вояків) та групу генерала Зелінського в районі Судової Вишні (близько 4 тис.). Подолавши опір поляків, українські бригади прорвали ворожу оборону й 18 лютого вийшли на залізницю й перервали зв'язок між Перемишлем і Львовом, який опинився в блокаді. Водночас з півночі просувалися частини Першого корпусу полковника О. Микитки, а Другий корпус – М. Тарнавського на «львівському напрямку» зайняв кілька населених пунктів в околицях Львова. Ситуація для поляків склалася дуже небезпечною. Частини гарнізону й населення готувалися до евакуації. Вислана Варшавою сильна бойова група В. Івашкевича (до 5 тисяч вояків) та полковника Г. Мінкевича (5,2 тис.) намагалася контрударами зупинити українців, зазнала поразку. У розпалі операції допомогу полякам надав Париж, який вислав представницьку місію генерала Бертелемі на переговори щодо припинення війни, відтак, надіслав категоричну вимогу припинити бойові дії на період пере-

говорів. Керівництво ЗУНР і командування УГА змушені були зупинити операцію в момент її найвищого досягнення 25 лютого. Проте переговори в Ходорові закінчилися провалом, оскільки пропольськи настроєна місія виклала неприйнятні умови миру – шляхом уступлення Львова, нафтового басейну та найбільшої частини Галичини полякам.

За час тимчасового перемир'я поляки перекинули на Галицький фронт потужні резерви й підготували сильний контрудар силами груп «Схід» і «Буг» (близько 25 тис. бойового складу). 13 березня вони перейшли в рішучий наступ і до 26 березня не тільки повернули свої позиції, але й відтіснили частини Першого і Третього корпусів на Схід. Проте поляки не впадали в ейфорію після цієї удачі. 30 березня Пілсудський писав генералові Івашкевичу, що головним досягненням операції було «забезпечення Львова від української загрози», й рекомендував утриматись від подальших активних дій поза Львовом до підходу потужних підкріплень. Вочевидь, він мав на увазі 60-тисячну армію генерала Галлера, яку було сплановано перекинути з Парижа на Галицький фронт [14].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Події 1918–1919 рр. є драматичною сторінкою в українській історії. Новостворене українське військо зазнало поразки, проте наслідки її не були цілком негативні стратегічно. Українці засвідчили непереломне бажання до створення власної незалежної держави. Відбулося піднесення національної свідомості суспільства, що в історичній перспективі відіграло позитивну роль.

Перший період польсько-української війни показав необхідність військово-політичному керівництву ЗУНР шукати союзників, оскільки без підтримки відстояти незалежність у боротьбі з таким сильним ворогом, як Польща, було неможливо. Польсько-українська війна – це міжнаціональна війна. Такі війни за своєю типологією та

сутністю досить часто траплялися в різні часи, коли розпадалися багатонаціональні країни. Розпочинається боротьба націй за життєвий простір, визнання кордонів, яких раніше не було.

1. Центральний державний історичний архів України у Львові Ф. 581. Оп. 1. Спр. 206, арк. 3, 4, 8; Кузьма Олекса. «Листопадові дні 1918р.». – С. 197.
2. *Hupert W.* Zajęcie Malopolski Wschodniej i Wolynia w roku 1919 / W. Hupert. – Lwow; Warszawa, 1928. – 107 s.
3. *Klimecki M.* Polsco-ukrainska wojna o Lwow i Wschodnią Galicję 1918–1919 r. Aspekty polityczne i wojskowe. – Warszawa, 1997. – 278 s.
4. *Литвин В.М.* Творити Україну Велику / В.М. Литвин. – М.: Лі-Терра, 2003. – 383 с.
5. *Зашкільняк Л.* Історія Польщі / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Львів, 2002. – 752 с.
6. *Степанівна Олена.* Сучасний Львів / Степанівна Олена. – Львів, 1943, 2-ге вид. – Нью-Йорк, 1956.
7. *Литвин В.М.* Українсько-польська війна 1918-1919 рр. / В.М. Литвин. – Львів, 1998. – 468 с.
8. *Красівський О.* Східна Галичини і Польща в 1918-1923 рр. Проблеми взаємовідносин / О. Красівський. – Київ: Вид-во УАДУ, 1998. – 304 с.
9. *Hupert W.* Walki o Lwów (od 1 listopada 1918 do 1 maja 1919 roku). – Warszawa, 1993. – 263 s.
10. *Krotofil M.* Ukraińska Armia Galicka. 1918–1920 / M. Krotofil. – Torun, 2002. – 224 s.
11. *Литвин В.М.* Військова еліта Галичини / В.М. Литвин, К. Науменко. – Львів, 2004. – 373 с.
12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 2188. Начальна команда Галицької Армії Оп. 2. Спр. 57, арк. 29.
13. *Омелянович-Павленко М.* Спомини командарма / М. Омелянович-Павленко. – Київ, 2002. – 459 с.
14. *Garlicki A.* Jozef Pilsudski / A. Garlicki. – Warszawa, 1990. – 262 s.

Надійшла до редколегії 12.09.2016 р.

Рецензент: *І.Я. Соляр*, доктор історичних наук, професор, заступник директора Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, м. Львів.

Скорыч Л.В.
НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ АГРЕССИИ ПОЛЬШИ ПРОТИВ
ЗУНР 1918–1919 гг.

В статье освещаются военно-политические предпосылки и ход боевых действий на территории Восточной Галичины с 1 ноября 1918 года по март 1919 года.

Проанализировано причины поражения украинской армии. Указано позиции Антанты и описано ее содействие, что фактически обеспечило победу Польше в межгосударственном конфликте.

Ключевые слова: польско-украинская война, Львов, ЗУНР, Польша, Антанта, межгосударственный конфликт, военное строительство.

Skorych L.
SOME ASPECTS OF THE POLAND AGGRESSION AGAINST
THE WUFR (ZUNR) IN THE 1918–1919 YEARS

It is highlighted in the article the military and political preconditions and the course of the warfare across the territory of Eastern Galicia during the period from November the 1st in 1918 until March 1919.

The reasons of the Ukrainian army's defeat have been analyzed. The Triple Entente's position has been indicated and its being conducive actually provided the Poland's victory in the interstate conflict.

Key words: Polish-Ukrainian war, Lviv, WUFR (ZUNR), Poland, Triple Entente, the interstate conflict, military construction.